

Uplatnenie dokumentov z Ria v oblasti lesov a lesného hospodárstva

J. Minďáš: Enforcement of the Rio Documents in Forest Management. Život. Prostr., Vol. 36, No. 2, 87 – 90, 2002.

The development of sustainable forest management is one of the principles of state forest policy in Slovakia. There are four main indicators of sustainable forest management in Slovakia: wood harvest intensity, changes in forest land area, percentage of managed forest stands, and protected forest areas. All these indicators well characterise the present state of sustainable forest management in Slovakia. Wood harvest intensity is regulated under the Forest Law via the forest management plans. Some problems are connected with damages by wind, snow and insects. Land use in Slovakia, outside urbanised areas, is determined mainly by agriculture and forestry. The forest area has increased during the 20th century from 1,548 mil. hectares (1920) to 1,998 mil. hectares (2000). The Slovak forests are categorised into three main categories: managed forests, protection forests, and special purpose forests. These categories are determined according to the prevailing forest functions, and intensity of the forest management. Forest ecosystems are main landscape elements in the most of the protection areas (national parks, protected landscape areas etc.). Previous experiences within Europe gives an opportunity to believe that ideas of sustainable forest management will be a real base for the future Slovak forestry.

Lesy sú neoddeliteľnou súčasťou životného prostredia a predstavujú jeden z významných zdrojov rozvoja ľudskej civilizácie. V minulosti les predstavoval pre človeka predovšetkým zdroj drevnej hmoty a poľovnej zveri. Extenzívne využívanie lesov od staroveku až po stredovek viedlo postupne k ich devastácii, dokonca v niektorých oblastiach (napr. v Stredomorí) k úplnému zničeniu. Aj v stredoeurópskej oblasti dochádzalo k postupnému ničeniu lesov či už úplným vyrúbaním (odlesnením pre účely poľnohospodárstva), alebo neuváženou ťažbou dreva. Najmä v období valašskej kolonizácie nastala situácia všeobecného ohrozenia lesov na rozsiahlych územiach, čo si vyžiadalo zásah štátu. Zavedením "Tereziánskeho lesného poriadku" (1769) sa začalo regulované využívanie lesov. Legislatívne rámce hospodárskej činnosti človeka v lesoch sa postupne vyvíjali v prospech zabezpečenia trvalej produkcie dreva, ochrany lesného pôdneho fondu a plnenia ďalších funkcií, pravda, nie vždy so želaným úspechom.

V súvislosti s dynamickým rozvojom priemyslu, dopravy, urbanizácie a celkovou chemizáciou prostredia

význam lesa neustále narastá. Pochopenie úlohy lesa ako nositeľa nezastupiteľných funkcií v prírodnom aj životnom prostredí viedlo k posilňovaniu významu ich polyfunkčnosti, kde na pozadí stále dôležitej produkčnej funkcie vystupujú do popredia aj ostatné funkcie lesov na báze ich ekologických a environmentálnych efektov.

V zásadách štátnej environmentálnej politiky SR sa hovorí o "zavedení prístupu k lesoch ako k hlavnému ekostabilizačnému faktoru v krajine a k pôde ako k zložke životného prostredia podmieňujúcej biologickú rôznorodosť, výživu a existenciu života, presunutie ťažiska z ochrany výmery pôdneho fondu na ochranu kvality pôdy a lesa, pričom produkčnú funkciu pôdy a lesa treba chápať ako súčasť environmentálnej funkcie". Aj štátna lesnícka politika zdôrazňuje ako základný cieľ zachovanie lesov, ich ochranu a zveľadenie, pričom sa konštatuje, že verejnoprospešné funkcie lesov majú nezastupiteľnú úlohu a ich rozvoj je štátnym záujmom.

V súvislosti so zhoršovaním zdravotného stavu lesov, aktivizáciou pôsobenia antropogénnych škodlivých činiteľov a celkového narušenia ekologickej stability lesných

porastov, najmä v strednej Európe sa čoraz väčší dôraz začal klásť na elimináciu týchto nepriaznivých javov uplatňovaním rôznych princípov ekologicky orientovaného lesníctva. Táto skutočnosť našla reflexiu aj na medzinárodnej úrovni (Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro, ministerské konferencie o ochrane lesov v Európe – v Štrasburgu, Helsinkách a Lisabone), kde sa definovali niektoré základné princípy, ktoré by sa v rozvoji lesníctva mali uplatniť. Ide predovšetkým o ochranu, zachovanie a posilňovanie biodiverzity a trvalo udržateľného rozvoja lesov.

Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji z pohľadu lesníctva

Deklarácia z Ria de Janeiro a Agenda 21 obsahujú aj časti, ktoré bezprostredne súvisia s lesníctvom a manažmentom lesných ekosystémov. Problematika lesov je zahrnutá v niekoľkých kapitolách Agendy 21. V rámci koncepcie uplatňovania Agendy 21 v Slovenskej republike sú pre oblasť lesov definované tieto ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja: 1. intenzita ťažby dreva, 2. zmeny výmery lesných pozemkov (lesov), 3. percento obhospodávaných lesných pozemkov a 4. chránené lesné areály ako percento z výmery lesných pozemkov.

• **Intenzita ťažby dreva** patrí k najdôležitejším ukazovateľom v rámci plánovania lesného hospodárstva. Výšku ročnej ťažby dreva stanovuje lesný hospodársky plán (LHP) a patrí k záväzným ukazovateľom. Výška ťažby je odvodená od prírastkových pomerov, druhovej a vekovej štruktúry lesov tak, aby nenastal pokles zásob drevnej hmoty. Ťažba dreva je ďalej štruktúrovaná podľa veku porastov (výchovná a obnovná ťažba) a jednotlivých kategórií lesov.

Vývoj celkovej ťažby dreva v období 1990 – 1998 bol značne nevyrovnaný. Z 5,3 mil. m³ v r. 1990 jej objem prudko klesal až na 4,0 mil. m³ v r. 1992. V nasledujúcich rokoch prudko stúpol až na 5,9 mil. m³ (1997), čo bolo čiastočne spôsobené rozsiahlou veternou kalamitou na Horehroní. V r. 2000 presiahol objem celkovej ťažby 6,1 mil. m³. Odlišný bol vývoj ročného ťažbového etátu (plánovanej výšky ťažieb stanovenej podľa ťažbových možností). Za obdobie 1990 – 1998 celkový etát po počiatočnom miernom poklese (do r. 1993) mierne stúpal (5,0 mil. m³ r. 1997), v r. 2000 dosiahol 5,33 mil. m³ (Konôpka a kol., 1999; Zelená správa, 2001).

Celkovú výšku ťažieb na Slovensku do značnej miery ovplyvňujú náhodné (kalamitné) ťažby v dôsledku pôsobenia viacerých škodlivých činiteľov (vetra, snehu, podkôrneho hmyzu a pod.). Z hľadiska trvalo udržateľného obhospodarovania lesov je práve eliminácia náhodných ťažieb kľúčovou úlohou lesného hospodárstva

a spočíva predovšetkým vo zvyšovaní celkovej ekologickej stability lesných ekosystémov.

• **Zmeny výmery lesných pozemkov (lesov).** V zmysle zákona č. 100/1977 Zb. o lesoch v znení neskorších predpisov (ako aj v intenciách novopripravovaného zákona o lesoch) lesný pôdny fond (LPF) tvoria pozemky, ktoré sa trvalo určili na plnenie funkcií lesov. Sú to pozemky porastené lesnými drevinami a pozemky, na ktorých sa lesné porasty dočasne odstránili s cieľom obnoviť ich alebo zriadiť na nich lesné škôlky, prípadne lesné plantáže, ďalej pozemky potrebné na rozdeľovacie priesečky, lesné cesty a iné, a napokon pozemky nad hornou hranicou stromovej vegetácie vo vysokohorských oblastiach, s výnimkou zastavaných pozemkov a príjazdových komunikácií k nim.

Výmera lesného pôdneho fondu sa dlhodobo zvyšuje. Od r. 1920 vzrástla z 1,548 mil. ha na súčasných 1,998 mil. ha, t. j. o 450 tisíc ha, resp. 29 %. Od r. 1950 do r. 1997 sa výmera lesov zvýšila o 12,8 %. Celková výmera lesných pozemkov sa menila z viacerých príčin, vzrastala najmä zalesňovaním poľnohospodársky nevyužívaných nelesných pôd, prevodom "bielych plôch" z poľnohospodárskeho do lesného pôdneho fondu, ale ubúdala odlesňovaním lesných pozemkov hlavne na investičnú výstavbu a ťažbu surovín (Konôpka a kol., 1999). V tejto súvislosti je dôležité, že trvalé vyňatie pozemkov z LPF (trvalé odlesnenie) možno uskutočniť iba v zmysle zákona na presne definované účely. V priebehu posledného desaťročia sa výmera trvalo odlesnených pozemkov pohybuje v intervale 800 – 1000 ha ročne.

Zvyšovanie výmery lesných porastov súvisí predovšetkým so zmenou štruktúry využívania krajiny, najmä v horských oblastiach Slovenska, kde nastáva jednak prirodzená sukcesia lesa na poľnohospodársky nevyužívaných lúkach a pasienkoch, alebo v niektorých prípadoch ich cieľavedomé zalesňovanie. Táto skutočnosť má priaznivý dôsledok aj z hľadiska plnenia záväzkov SR vyplývajúcich z Rámcového dohovoru OSN o klimatickej zmene v oblasti zvyšovania sekvestrácie uhlíka v lesných ekosystémoch.

• **Percento obhospodávaných lesných pozemkov.** Z hľadiska prevažujúcich funkcií sa lesné porasty podľa platnej legislatívy členia na hospodárske lesy, ochranné lesy a lesy osobitného určenia. Hlavným poslaním *hospodárskych lesov* je produkcia kvalitnej drevnej hmoty pri súčasnom zabezpečovaní ostatných funkcií. Podľa výsledkov funkčnej typizácie až 85 % hospodárskych lesov plní ďalšie funkcie (protieróziu, vodo hospodársku, rekreačnú, ochrany prírody a pod.; Konôpka a kol., 1999). V r. 2000 bolo hospodárskych lesov približne 66 %, lesov ochranných 16 % a lesov osobitného určenia takmer 18 %.

Funkčné zameranie *ochranných lesov* vyplýva z prírodných podmienok Slovenska. V týchto lesoch sa musí hospodáriť tak, aby sa zlepšovali predovšetkým ich

ochranné funkcie. V dôsledku zvyšovania nárokov na plnenie verejnoprospešných funkcií sa podiel ochranných lesov dlhodobo zvyšuje: v r. 1970 predstavoval 6,4 % z plochy lesných porastov, kým v súčasnosti je to až 16 %.

Lesy osobitného určenia majú osobitné poslanie, ktoré vyplýva zo špecifických spoločenských potrieb. Podiel týchto lesov sa tiež zvyšuje: v r. 1988 tvorili 8,9 % plochy lesných porastov a v súčasnosti je to 18 %. Do tejto kategórie patria aj lesy významné z hľadiska ochrany prírody (Konôpka a kol., 1999).

• **Chránené lesné areály ako percento z výmery lesných pozemkov.** Termín *chránený lesný areál* sa doteraz v lesníckej legislatíve ani praxi nepoužíval. Pripravovaný zákon o lesoch uvažuje so zavedením nového termínu *zachovanie významných biotopov v hospodárskych lesoch*, ktorý korešponduje so Smernicou Rady č. 92/43/EEC o ochrane prirodzených stanovišť voľne žijúcich živočíchov a divorastúcich rastlín. V rámci kategorizácie lesov a ich funkčnej typizácie sa na Slovensku uplatňuje zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Z celkovej výmery LPF je v osobitnom režime ochrany prírody viac ako 848 tis. ha, čo v r. 2000 predstavovalo 42,5 % plochy lesných porastov.

Trvalo udržateľné obhospodarovanie lesov

Myšlienka trvalo udržateľného rozvoja lesa nachádza podporu v širokých lesníckych kruhoch, nakoľko z histórie lesníctva a hospodárskej úpravy lesov vieme, že princíp ťažbovej a výnosovej nepretržitosti a vyrovnanosti sa zabezpečoval už aplikáciou *lanových sústav* (toľko rúbanská, koľko rokov trvala rubná doba), ďalej *statovými sústavami*, *vekovými triedami* i *sústavou intenzívneho a funkčne integrovaného hospodárstva*. Mali sa pritom rešpektovať špecifiká lesníckej výroby a zvýrazniť racionálne obhospodarovanie lesov prostredníctvom lesných hospodárskych plánov v súlade s ich mnohostranným poslaním. Z týchto dôvodov sa niekedy aj radikálne siahalo na práva vlastníkov lesa v tzv. verejnom záujme, no v minulosti sa podcenila najzákladnejšia požiadavka trvalého lesa, a to zachovanie stanovišťa zodpovedajúceho dreveného zloženia.

Konferencia v Riu de Janeiro (1992) priniesla významný pokrok aj do oblasti lesníctva sformulovaním princípov *trvalo udržateľného obhospodarovania lesov* (sustainable management of forests).

Ide o ďalšiu vývojovú etapu obsahu pojmu *trvalosť* v lesnom hospodárstve. Princíp trvalosti sa prestáva obmedzovať iba na produkty a úžitky z lesa a prechádza do vyššej formy udržateľného hospodárenia v lesoch. Na helsinskej konferencii o ochrane lesov v Európe v rezolú-

Človekom málo narušené, druhovo aj vekovo dobre štruktúrované lesné porasty na hornej hranici lesa spĺňajú predpoklady trvalo udržateľného funkčného obhospodarovania s dominanciou pôdoochrannej a vodohospodárskej funkcie

cii H-1 bola trvalosť definovaná takto: "*Trvalo udržateľné hospodárenie predstavuje správu a využívanie lesov a lesnej pôdy takým spôsobom a v takom rozsahu, ktorý zachováva ich biodiverzitu, produkčnú schopnosť a regeneračnú kapacitu, vitalitu a schopnosť plniť v súčasnosti i v budúcnosti zodpovedajúce ekologické, ekonomické a sociálne funkcie na miestnej, národnej a globálnej úrovni, a ktoré pritom nepoškodzujú ostatné ekosystémy.*" Ako cieľ hospodárenia sa tu neuvádzajú na prvom mieste *funkcie lesov* (ako bolo dotiaľ zvykom), ale *stav lesov a lesnej pôdy*.

Na helsinskú konferenciu nadväzoval koncom r. 1993 seminár v Montreali, kde boli navrhnuté kritériá monitorovania trvalo udržateľného hospodárenia v lesoch. Medzi najdôležitejšie patrí biodiverzita, produktivita ekosystémov, ochrana pôdy, ochrana vody, zdravie a vitalita lesných ekosystémov, ich príspevok k celosveto-

vým ekologickým cyklom a schopnosť lesných ekosystémov plniť socioekonomické funkcie.

Vývoj však speje k *princípu ekologickej trvalosti*. Cieľom tohto princípu je udržanie alebo dosiahnutie ekologickej stability lesných ekosystémov (Poleno, 1996). Kým súčasný princíp trvalosti viacúčelového lesného hospodárenia je zameraný na výstupy z lesa, ekologická trvalosť zdôrazňuje stav ekosystémov – biodiverzitu, rezistenciu a resilienciu. Hľadá sa pritom na krajinu ako celok, kde majú byť v plnom rozsahu zachované ekologické štruktúry a procesy. Z uvedeného vyplýva, že ide o zabezpečenie ekologicky stabilných lesných porastov, ktoré budú trvalo optimálne plniť dôležité ekonomické, ekologické a environmentálne funkcie. Takéto lesné hospodárstvo vidí svoj vzor v prírodných lesoch.

Ak však v súčasnosti majú byť uspokojované produkčné a trhové záujmy vlastníkov lesa, ako aj mimoprodukčné a mimotržové záujmy spoločnosti, je nevyhnutná internalizácia mimoprodukčných aktivít a ich hľadísk v systave hospodárenia, teda včlenenie lesníckych služieb do ekonomického systému lesníckych hospodárskych subjektov (Krečmer, 1993). Je to podmienkou vzniku potrebného viacúčelového systému využívania lesov namiesto doterajšieho jednoúčelového, klasického systému drevoprodukčného lesného hospodárstva.

Viacúčelovému využívaniu lesov treba prispôbiť aj hospodársku úpravu lesov. V klasicky vedenom drevoprodukčnom lesnom hospodárstve bola zameraná na drevnú hmotu, lebo jediným cieľom boli úpravy ťažieb a výnosov. Z tohto hľadiska bolo upravené aj pestovanie a ochrana lesa. Kategórie lesov pôvodne vychádzali z hľadiska úpravy výnosov. Treba preto nájsť novú náplň kategórií, ak majú mať naďalej zmysel. Môžu to byť kritériá funkčného poslania lesov vo viacúčelovom systéme ich využívania (Krečmer, 1993).

Možnosť konkrétnej zmeny ekonomického správania v lesníctve spočíva vo včlenení (internalizácii) cieľnej starostlivosti o mimoprodukčnú funkčnosť lesných ekosystémov, hospodárskych procesov a objektov na lesnej pôde do ekonomického systému lesníckych hospodárskych subjektov a o prepojenie (integráciu) aktivít produkčných s rovnako plánovitými aktivitami mimoprodukčnými (službami) v systémoch viacúčelového obhospodarovania lesov s dôležitými mimoprodukčnými funkciami. Proces internalizácie integrácie je označovaný ako funkčná integrácia v lesnom hospodárstve (Krečmer, 1986).

Súčasný zákony vo svete sa začínajú výrazne odlišovať od predošlých lesných zákonov práve v časti stimulačnej. Vyjadruje verejný záujem na získavaní vlastníkov lesa k súčinnosti pri zabezpečovaní kvality krajinného prostredia a s tým súvisiaceho verejného úžitku – nie teda deklaráciami o význame lesov, ale iniciáciou zmien

ekonomického správania. Riadené mimoprodukčné funkcie sa tak môžu stať neoddeliteľnou zložkou hospodárskych aktivít všetkých vlastníkov.

Lesy Karpatského oblúka patria medzi najcennejšie lesné ekosystémy Európy tak z hľadiska zachovanosti ich pôvodného drevinového zloženia, ako aj genetickej hodnoty. V rámci tejto lesnej sústavy, Slovensko nevyvímajúc, sa pomerne často vyskytujú primárne prírode blízke lesné ekosystémy v podobe pralesovitých zvyškov a prirodzených lesných spoločenstiev, ako aj sekundárne genetické zdroje s podstatne nezmenenými genetickými štruktúrami. Je to predpokladom vysokej genetickej hodnoty pôvodných lesných ekosystémov. Z toho vyplýva, že máme vynikajúce predpoklady na skutočné naplnenie princípov trvalo udržateľného obhospodarovania lesných ekosystémov v tom najširšom zmysle – z hľadiska ekonomického, ekologického aj environmentálneho.

Skutočné naplnenie týchto myšlienok však naráža aj na niektoré ťažkosti vyplývajúce zo stretov rôznych záujmových skupín (drevospracujúceho priemyslu, lesného hospodárstva, ochrany prírody a pod.). Harmonizácia týchto záujmov a konkrétne vyjadrenie požiadaviek na plnenie celospoločenských funkcií lesov (a ich reálne financovanie) je zatiaľ komplikované. Doterajšie skúsenosti a poznatky v rámci celej Európy sú však predpokladom postupného reálneho naplnenia princípov trvalo udržateľného obhospodarovania lesov.

Literatúra

- Konôpka, J. a kol.: Analýza vývoja a súčasného stavu lesného hospodárstva Slovenskej republiky (1990 – 1998). Lesnícke štúdie, 55, 1999, 268 s.
- Krečmer, V.: Funkčná integrácia v lesním hospodárství. Lesn. Práce, 65, 1986, 1, s. 15 – 21.
- Krečmer, V.: Trvale udržateľný rozvoj a lesní hospodárství v České republice (I). (K pojetí a zajištění víceúčelovosti v nakládání s lesy). Lesnictví – Forestry, 39, 1993, 12, s. 513 – 520.
- Poleno, Z.: Princip trvalosti v lesním hospodárství a jeho vývoj. Lesnictví – Forestry, 42, 1996, 3, s. 136 – 142.
- Správa o lesnom hospodárstve v Slovenskej republike 2001 (Zelená správa). MP SR, Bratislava, november 2001, 58 s.

RNDr. Ing. Jozef Mindáš, PhD., Lesnícky výskumný ústav, T. G. Masaryka 22, 960 92 Zvolen
E-mail: mindas@fris.sk